

ЛЕКСЕМА ПРИСЯГА ТА ЇЇ СИНОНІМИ В ЛЕКСИКОГРАФІЧНИХ ДЖЕРЕЛАХ

У статті проаналізовано лексеми на позначення поняття обіцянки дотримуватися певних зобов'язань, клятви вірності якій-небудь справі. З'ясовано, що в сучасній українській мові функціонують іменникові лексеми *присяга*, *обіцянка*, *обітниця*, *обіт*, *клятва*, *божба*, *рота* із певними заувагами: *присяга*, *обіцянка*, *клятва* – загальноживані, *обіт*, *обітниця*, *божба* і *рота* – стилістично обмежені, хоча такої диференціації до початку ХХ ст. не зафіксовано. Про частотність використання однієї з названих лексем свідчать сталі словосполучення, наведені у словниках. На прикладі наголошування лексеми *присяга* проілюстровано позамовні чинники, що впливають на стан акцентуаційної системи української мови. Встановлена важливість етимологічних коментарів окремих укладачів лексикографічних праць, які тлумачать причини та час появи тієї чи тієї лексеми у нашій мові, подають паралелі з інших слов'янських мов, фіксують семантику лексем на певному історичному зрізі.

Ключові слова: *присяга*, *обіцянка*, *обітниця*, *обіт*, *клятва*, *божба*, *рота*, *словник*, *лексикографічне джерело*.

Постановка наукової проблеми та її значення. На сучасному етапі розвитку суспільства функціонують певні обряди та ритуали, які досі не те що не втратили свого значення, але й сприймаються людьми як важлива знакова система. Мова йде насамперед про присягу («урочисту обіцянку дотримувати певних зобов'язань, клятва вірності якій-небудь справі» [36, VIII, с. 54]), що в українському мовному етикеті має давню історію та є ознакою національної свідомості. Водночас, як стверджують дослідники, *присяга* характеризується «правовими традиціями, які формувалися століттями і складають сучасну правову реальність» [21, с. 266]. Отже, можемо говорити про два аспекти статусу клятви: народнозвичаєвий та правовий.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Увага вчених зосереджена передусім на історичних та юридичних особливостях функціонування інституту *присяги* в Україні. О. Кравчук, зокрема, окреслює історію розвитку поняття *присяга* як правового явища [17], О. Крупка висвітлює роль *присяги* в суспільному житті та цивільно-правових відносинах правобережної України у XVI – першій половині XVII ст. [18], В. Шандра розглядає *присягу* як складову конструювання взаємовідносин між підданими і монархом, між державою та окремими посадовцями початку XVIII – середини XIX століть [41]. Принагідно *присяга* ставала об'єктом дослідження в працях про історію державних установ України [27] та формування російської імперської системи державної служби на українських землях в XVIII – XIX ст. [1]. Частина наукових розвідок

присвячена вивченню особливості присяги працівників певних професій, а саме: публічних службовців (С. Данилів) [7], працівників органів внутрішніх справ (М. Маськовіти) [21–22], суддів (М. Цуркана) [40], прем'єр-міністра України (З. Макарової) [19].

Мовознавці розглядають присягу як комісивні мовленнєві акти в перформативних висловлюваннях (теорія Дж. Остіна [26, с. 124, 128]) [8; 39] або як елемент мовного етикету українців – С. Богдан [4–5].

У зарубіжній лінгвістиці, зокрема російській, за мовленнєвим актом присяги закріплене здебільшого найменування *клятва, обіцянка*. Її вивчають в контексті історії культури (А. Карабиков) [14] та російській мовній картині світу (Н. Галлямова) [6], як загальноправовий феномен (Н. Русакова) [31]. Відомі також порівняльні студії клятви в російсько- та англомовній картинах світу (З. Сіразієва) [33].

Як бачимо, в українських юриспруденції, історії та мовознавстві напрацьована теоретична основа мовленнєвого акту присяги, а також досліджені окремі аспекти деяких її різновидів. Невивченими залишаються тексти присяг за різними критеріями класифікації, наприклад, за типом адресанта, за функціональним призначенням. Відсутнє також комплексне дослідження присяги як мовноетикетного явища української лінгвокультури. **Мета** наукової статті – з'ясувати обсяг поняття *присяги, клятви, обіцянки, божби, роти* за українськими лексикографічними джерелами в синхронії та діахронії.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування результатів дослідження. З'ясуємо насамперед значення лексем *присяга, обіцянка, клятва, божба, рота* за лексикографічними джерелами. Відразу наголосимо саме на такій послідовності розгляду, яка співвіднесена з частотністю відтворення (за нашими спостереженнями) ключових лексем у мовленні українців. Зауважимо, що поданий перелік слів утворює синонімічний ряд, диференційною ознакою якого є різний час актуалізації й стильове навантаження. Про це свідчить не лише словник синонімів [15, с. 247, 323], а й перепокликання у тлумачних словниках, наприклад: «**КЛЯТВА**, и, жін. Те саме, що присяга; присягання, заприсягання» [36, IV, с. 194] або «**ОБІТНИЦЯ**, і, жін. Обіцянка, обіт» [36, V, с. 507], «**Присяга** – клятва, божба» [12, IV, с. 557]. Як варіант можлива примітка «*див. ще*», як-от у словнику В. Жайворонка «**присяга** – урочиста обіцянка, ... *див. ще клятва, рота*» [10, с. 483] або «**клятва** = **клятьба** – присягання, заприсягання, урочисте зв'язування себе якоюсь *присягою (див.)*; ... *див. ще божба*» [10, с. 292].

Проілюструємо синонімію наведених лексем, скориставшись «Практичним словником синонімів української мови» С. Караванського. «**ОБІТ** і **ОБІТНИЦЯ**, див. **ОБІЦЯНКА** [15, с. 247], **ОБІЦЯНКА**, зобов'язання, слово, (*покласти край*) зарік, *заст.* обрік, *ур.* обіт, обітниця, присяга; (*дія*) обіцяння [15, с. 247], **ПРИСЯГА**, клятьба, обіт, урочиста обіцянка, *р.* присягання; *пор.* **ОБІЦЯНКА** [15, с. 323]. Отже, за С. Караванським, в

сучасній українській мові маємо одинадцять лексем із різними семантико-стилістичними відтінками на позначення поняття *присяги*. Лексема *клятва* у названому словнику не зафіксована. Ключовими є лексеми *присяга*, *обіт*, *обітниця*, *обіцянка*, які формують три словникові статті.

«Словник української мови» в одинадцяти томах основною, як на нашу думку, подає лексему *присяга*, оскільки саме ця словникова стаття має найбільший обсяг з поясненнями сталих словосполучень з цією лексемою та численними прикладами-ілюстраціями з художньої літератури: «**ПРИСЯГА**, и, жін. Урочиста офіційна обіцянка додержувати певних зобов'язань, клятва вірності якій-небудь справі. ... // Урочиста обіцянка, часто підкріплена згадуванням чогось дорогого, священного для того, хто обіцяє. ... // Запевнення у правдивості сказаного, у вірності в коханні і т. ін.» [36, VIII, с. 54]. Словникова стаття *клятва* відсилає до *присяги*: «**КЛЯТВА**, и, жін. Те саме, що присяга; присягання, заприсягання» [36, IV, с. 194]. З-поміж спільнокореневих *обіт-обітниця-обіцянка* лексема *обіцянка* значеннево знаходиться на периферії до лексеми *присяга* «**ОБИЦЯНКА**, и, жін. Добровільно дане зобов'язання зробити що-небудь» [36, V, с. 508], а лексема *обіт* набула книжного та релігійного забарвлення: «**ОБИТ**, у, чол., книжн. Урочиста обіцянка, зобов'язання (*перев.* релігійного характеру); клятва» [36, V, с. 507]. Із ремаркою *застаріле* зафіксована лексема *божба* «**БОЖБА**, и, жін., *заст.* Присягання іменем бога» [36, I, с. 211].

Про частотність використання лексеми *присяга* з-поміж інших названих свідчить і той факт, що у словниковій статті **ПРИСЯГА** зафіксовані сталі словосполучення з нею, наприклад: «Давати (дати, складати, скласти, зложити, приймати, прийняти, приносити, принести і т. ін.) присягу; держатися (додержувати, додержати і т. ін.) присяги; під присягою (*заст.* з-під присяги); зламати (поламати, порушити і т. ін.) присягу; приводити (привести і т. ін.) до присяги (*заст.* к присязі) кого; підводити (підвести) під присягу кого; приймати (прийняти) присягу у кого, від кого; смертна присяга; ставати (стати) під присягу» [36, VIII, с. 54]. І лише одне словосполучення з лексемою *клятва* «Давати (дати) клятву» [36, IV, с. 194].

Словник-довідник «Знаки української етнокультури» фіксує чотири слова (*божба*, *клятва*, *присяга*, *рота*) з певною диференціацією значень: *клятва* та *присяга* – загальні слова на позначення урочистої обіцянки [10, с.292, 483], *божба* та *рота* мають вужче значення і закріплені відповідно за певною комунікативною ситуацією або історичним періодом, як-от: «**божба** – присягання іменем Бога, а також іншої істоти божественної іпостасі на ствердження правдивості своїх слів; менш урочисте, ніж *клятва* (*див.*); передбачає також накликання на себе нещастя, як кару Божу, у разі брехливості сказаного – звідси вирази-присягання: «Бий тебе сила Божа», «Щоб я з місця не встав», «Щоб я крізь землю провалився», «Щоб я пропав», «Покарай мене, Боже», «Будь я тричі проклят», «Бодай мені очі повилазили»; головні варіанти *божби*: *клянусь Богом!*; *бачить Бог*;

як перед Богом; Бог свідок; убий мене Бог!; хай мене Господь (Бог) покарає!; ось тобі Христос; формули нагадують ритуал давньої присяги і пізнішого звичаю клятви на хресті (звідки «ось тобі істинний хрест») з прикликанням у свідки Бога (тому присягаються перед іконами-богами)» [10, с. 47]. Натомість рота, як стверджує В. Жайворонок, сягає у дохристиянські часи, де означала «урочиста варяго-слов'янська *присяга* (див.), наприклад, традиційне варязьке запрягання на зброї; рота спочатку підтримувалася церквою, згодом із нею почала боротися, впроваджуючи власні присягові обряди» [10, с. 510].

«Етимологічний словник української мови» лексем *божба* і *клятва* не фіксує. Лексему *обіцянка* подано у словникових статтях *обіт* та *обіцяти(ся)* [9, IV, с. 134], а *обіт* із ремаркою *книжне* розтлумачено як «урочиста обіцянка, зобов'язання, клятва» [9, IV, с. 134]. Лексему *присяга* зафіксовано із покликанням на «Словник української мови» та словник Грінченка [9, IV, с. 579]. Окремими словниковими статтями оформлено сталі вирази *присяй-богу* (варіанти *присяй-бі*, *присяй-бо*, *присібі*, *присій-боб*), *присясто-богу* (варіанти *присясто-боже*, *присясту-ббже*), *присясто ну*, що є скороченням словосполучень *присягаю богу*, *присягаю святому богу*, *присягаю святому пану (богу)* з єдиним значенням «їй-богу» [9, IV, с. 579]. Ремарку *застаріле* із поясненням «клятва, присяга» має лексема *рота* [9, V, с. 127].

У реєстрі електронного ресурсу «Зведений словник застарілих та маловживаних слів» на сайті <http://litopys.org.ua> подано лексему *рота* – «присяга» [11].

Із усього синонімічного ряду *божба* – *клятва* – *обіцянка* – *присяга* – *рота* Ярослав Рудницький в «Етимологічному словнику української мови» фіксує лише лексему *присяга* [30, II, с. 932].

Детальні коментарі знаходимо в «Етимологічно-семантичному словнику української мови» Івана Огієнка щодо лексеми *обітніця*, як-от: «Обітніця – приречення кому чого. Форма цього слова є здрібнінням (демінутивом) форми іменника «обіт», із старослов'ян. (і староукр.) «обѣтъ» (oběť). <...> Натомість слово «обіцянка» це, безумовно, запозичення з польської мови; порівн. польське *obiecanka*, що таке популярне в dictum «*obiecanka – sasakanka, a głupiemu radość*», яке перейшло (в дослівному перекладі, тобто в формі кальки) в укр. фольклор: «Обіцянка – цяцянка, а дурному радість» [12, III, с. 307]. Лексему *присяга* автор тлумачить як «клятва, божба» [12, IV, с. 124], хоча цих номінацій не подає в реєстрі словника, а от до лексеми *рота* є ремарка «арх.» і п'ять прикладів із давніх лексикографічних праць, у яких це слово також пояснене [12, IV, с. 197].

«Український стилістичний словник» того ж автора (1924) фіксує дієслівні лексеми *божїтися* [25, с. 34], *клясті* [25, с. 187] зі значенням «проклинати, осуджувати»; лексему *обіцати* з ремаркою, що це помилкова форма, «треба – *обіцати*» [25, с. 257], а іменник *присяга* з ремаркою «рідше *присяга*» [25, с. 317].

У «Словнику української мови» за редакцією Б. Грінченка лексемі *божбá* відповідає лексема *божіння* [34, I, с. 81-82]; *обітниця* пояснена як «обѣщаніе, обѣтъ» [34, III, с. 11], *присяга* – як «клятва, присяга» [34, III, с. 444], лексем *клятва* і *рота* не фіксовано.

Аналіз словників XIX століття свідчить, що Є. Желехівський та С. Недільський в «Малорусько-німецькому словарі» реєструють лише лексеми *божбá* [20, I, с. 37], *обітниця* [20, II, с. 540], *обіцянка*, *обіщанка* [20, II, с. 541] та *присяга* [20, II, с. 760]; «Словник української мови» П. Білецького-Носенка *рóту* тлумачить як «присягу» [3, с. 317], лексеми *обітниця* та *обіщанка* відповідно як «Увѣреніе, обѣщаніе. Даная клятва въ вѣрности» та «Обѣщаніе. Посулы», подаючи до першої покликання «См. Рота», а до другої – наводить прислів'я «Обіщанка пánьска – дурневи радѣсть» [3, с. 253], лексем *божба*, *клятва*, *присяга* не подає; «Полный церковно-славянскій словарь» укладений протоієреєм Григорієм Дьяченком 1898 року наводить лише лексеми *клятва* та *рота*, де перша означала «заклятое, проклятое; проклятіе; клятва, клятв. обѣщаніе; клятва церковная = проклятіе, отлученіе отъ церкви, или и вовче изъ числа христіанъ исключеніе» [29, с. 254], тобто містило переважно сему 'прокляття', а друга – сему 'обіщанка' «божба, клятва, присяга» [29, с. 557]. Тут же маємо авторський етимологічний коментар до лексеми *рота*: «Ротѣ водити – приводитъ къ присягѣ. У нас въ Библии это слово переведено въ однихъ мѣстахъ вѣра, а въ другихъ клятва. Но такъ какъ, по принятіи нашими предками христіанства, роту утверждали цѣлованіемъ креста, то и стали называть ее крестнымъ цѣлованіемъ. Потомъ, видя, что это выраженіе неудобно для иновѣрцевъ, говоря о христіанахъ стали писать клятва <...>; наконецъ, вмѣсто слова клятва вошло въ употребленіе польское – присяга» [29, с. 557].

Першим словником сучасної української мови прийнято вважати словничок, доданий І. Котляревським до його поеми «Енеїда». Власне він містить лише лексему «Обищанка, обѣщаніе, посуль» [38, с. 15].

Неповнота «Словника української мови XVI – першої половини XVII ст.» не дозволяє простежити фіксацію досліджуваних лексем в мовленні українців XVI – першої половини XVII століть. Укладачі на сьогодні видали лише 16 випусків (до літери Л включно) із запланованих 28, а тому маємо лише лексеми *боженєса* зі значенням «(присягання іменем Бога) божіння, божба» [37, III, с. 6] та *клятва*, *клатва*, *клетва* – «1. Клятва, присяга, обітниця <...> 2. Прокляття, осудження, анафема» [37, XIV, с. 132]. На жаль, автори не подають у словнику наголосів ні в реєстрових словах, ні в прикладах цитованого матеріалу до них, що утруднює простеження походження слів. Наприклад, ймовірно лексема *клятва* із наголосом на першому складі мала перше із зареєстрованих значень, з наголосом на другому – друге, а дієслова на позначення названих дій відповідно *клятися* («присягатися») та *клясти* («проклинати»). У цьому ж словнику фіксуємо лексему *клятба* «Клятьба. клятбу класти (на кого) – проклинати

(кого)» із ремаркою «Див. ще *клятва*» [37, XIV, с. 132]. Про частотніше використання лексеми *клятва* у другому із зафіксованих значень у мовленні того часу свідчить і велика кількість сталих виразів у тому ж лексикографічному джерелі з названою ключовою лексемою як у пре-, так і в постпозиції, наприклад: *клатву вкладати / вскладати* (піддавати анафемі), *клатву давати* (проголошувати анафему), *клатву накласти* (заклясти), *клатву наложити* (проклясти), *клятвами насылати* (проклинати), *клатву положити, положити клатву* (проклясти), *клатвѣ (клатвѣ) предавати* (піддавати анафемі), *клатву складати* (скасовувати анафему), *быти в клатвѣ* (бути підданим анафемі), *в клатву (клатву) вкладати, вкладати в клатву* (піддавати анафемі), *вложити у клатву, у клатву вложити* (піддати анафемі), *имѣти клатву* (бути проклятим), *подѣ клатву поддавати* (проголошувати анафему, проклинати) [37, XIV, с. 133], *клатву высылати* (проголошувати анафему) [37, VI, с. 72]. Сучасне *клятьба́* «1. Осуд, супроводжуваний зловісним пророкуванням, побажанням; прокляття. 2. Те саме, що присяга» [36, IV, с. 195]. Про функціонування лексеми *присягання* у мові XVI – першої половини XVII століть свідчить приклад до лексеми **БОЖЕНЕСА**, а саме: «(присягання іменем Бога) божі ння, божба: ѿ(т)тѣчѣймо (!) пр ето се бе про шѣ вас ѣ шкодливого того боженеса, проклинани присагана звѣчаа» [37, III, с. 8]

Аналогічна ситуація із незавершеним «Історичним словником української мови» Є. Тимченка (від А до Жял), що охопив понад 10000 слів книжної української мови з XIV по XVIII ст. на матеріалі бл. 400 пам'яток староукраїнської писемності, де подані лише іменник *божба* «рж¹ Божіння» [13, с. 114] та дієслово *божіння* «дс² Свідчитися Богом» [13, с. 115].

Екскурс у лексикографічні праці, які фіксують словниковий склад мови XIV–XV століттях показує, що в той час на позначення урочистої обіцянки функціонували такі лексеми: *обицваніє* («обітниця, урочиста обіцянка. Див. ще обѣтниця») [35, II, с. 68], *обѣтниця* («обітниця, урочиста обіцянка») [35, II, с. 73] та *присага, прысяга* – «1. (клятвене підтвердження правдивості чого) присяга, (клятвене обіцяння чого) присяга... 2. клятвoporушення» [35, II, с. 249, 271]. Лексеми *клатва, клятва* не відповідали сучасному значенню клятви як обіцянки і означали «1. прокляття ... 2. відлучення від церкви» [35, I, с. 478] (мабуть, сема 'обіцянка' не була закріплена ще за лексемою *клятва*), а лексем *божба* і *рота* не зафіксовано загалом.

І. П. Ющук, укладаючи словник слів української мови слов'янського походження (див. «Словник української мови VI століття» [42]), які повністю або частково звучанням і значенням збігаються зі словами інших

¹ «речівник женського роду» – іменник жіночого роду

² дієслово

мов, території поширення яких не межують з Україною, подає три лексеми (*божба, обітниця, присяга*) із паралелями у верхньолужицькій, сербській, словенській та чеській мовах, наприклад: *божба́* зафіксоване у чеській [42, с. 25], *обітниця* – у сербській, словенській та чеській [42, с. 178], *присяга* – у верхньолужицькій, сербській, словенській та чеській [42, с. 254] мовах. Старослов'янське слово *oběť* («обѣтъ»), що збереглося в усіх слов'янських мовах, наводить у своєму словнику й Митрополит Іларіон [12, III, с. 307].

Привертає увагу також варіантність наголосу в слові *присяга*. Словники ХХ століття, а саме: «Словник наголосів української літературної мови» М. Погрібного [28, с. 427] «Словник української мови» [36, VIII, с. 54], зрештою й словник В. Жайворонка [10, с. 483] подають лексему з наголосом на другому складі – *прися́га*. В «Етимологічному словнику української мови» зафіксовані наголоси на першому і другому складах *прі́сяга* [9, IV, с. 579].

Чотиритомний «Словник української мови» за редакцією Б. Грінченка наполягає на наголошеному *и* «**Прі́сяга, ги, ж.** Клятва, присяга» [34, IV, с. 444].

До появи словника Б. Грінченка «Малорусько-німецький словар» Є. Желехівського та С. Недільського, який, як відомо, був найповнішим джерелом української лексики, укладеним переважно на західноукраїнському матеріалі, подає лексему із наголосом на *я* [20, II, с. 760].

Митрополит Іларіон в «Українському стилістичному словнику» наголошує перший склад і зазначає, що наголошення другого складу менш уживане «**Прі́сяга**, рідше – *прися́га*» [25, с. 317]. Уже в «Етимологічно-семантичному словнику української мови» упорядники мовознавчої спадщини Івана Огієнка, подали слово з наголосом на *я* (*прися́га*). На нашу думку, трапився прикрий недогляд, бо там же після тлумачення слова є покликання на давнішу лексикографічну працю 1596 року (ймовірно «Лексис» Лаврентія Зизанія), де лексемі *рота* відповідає лексема *прі́сяга* із наголосом на *и*.

Якщо звернутися до одного з перших друкованих українських словників «Лексіконъ славенорѡсскій альбо Имень тлъкованіє» Памви Беринди (1627), то на сторінці 109 читаємо «**Р о т а : П р и с ѡ г а , п р о к л и н а є**», де слово *прі́сяга* має наголос на першому складі [2]. Як бачимо з екскурсу в минуле українського словникарства, правомірним слід вважати наголос *прі́сяга*.

Про давність українського наголошення першого складу лексеми *присяга* свідчать і сучасні мовознавці. Наприклад, В. Мойсієнко, працюючи над підготовкою до друку скорописних пам'яток ХVІ – ХVІІ ст. з Житомира, Овруча, Луцька, Крем'янця, стверджує, що сучасна українська літературна вимова слова *присяга* не відповідає історичній традиції, адже «виявилось, що і в Г. Смотрицького, і в Д. Наливайка, П. Могили, Й. Галятовського цілком переважають друки із наголосом *прі́сяга*» [24].

До того ж, «Этымалагічны слоўнік беларускай мовы» у словниковій статті лексеми *присяга* наводить порівняльний контекст українського *присяга* та російського *присяга* [43, X, с. 151], що дає можливість припустити вплив інтерференції на зміну первинного наголосу.

Висновки та перспективи дослідження. Отже, історичний екскурс основними лексикографічними працями української мови дозволяє стверджувати, що іменникові лексеми *присяга*, *обіцянка*, *обітниця*, *обіт*, *клятва*, *божба*, *рота* мають давнє коріння та слугують для позначення поняття *обіцянки додержувати певних зобов'язань, клятви вірності якій-небудь справі*. Значення всіх наведених лексем – не змінне з часу появи їх у словниковому складі української мови, крім лексеми *клятва*, яка до XVI–XVII століть містила сему ‘прокляття, осудження, анафема’ і лише після зазначеного хронологічного зрізу набула значення обіцянки. Не всі з названих ключових слів із однаковою частотністю реєстровані в сімнадцяти проаналізованих автором лексикографічних джерелах, найчастотнішим можна вважати слово *присяга*. Із давньою твірною основою *обѣтъ* зафіксовані слова *обіт*, *обітниця*, *обіцянка*, *обіцанка*. Відсутність деяких із досліджуваних лексем у словниках не обов'язково пов'язане із невикористанням у мовленні українців на різний час. Ймовірно, це можна пояснити неможливістю автора подати вичерпний реєстр усіх слів української мови у своєму словнику й технічними особливостями збирання, укладання та видання таких джерел. Особливо важливі етимологічні коментарі (хоч і не завжди науково обґрунтовані) окремих укладачів лексикографічних праць, які тлумачать причини та час появи тієї чи тієї лексеми у нашій мові, подають паралелі з інших слов'янських мов, фіксують семантику лексем на певному історичному етапі. Цікавим є й той факт, що з початку XX ст. лексеми *обіт*, *божба*, *рота* подані у словниках із ремарками *застаріле*, *архаїзм*, *книжне*, що засвідчує їхнє обмежене використання в загальномовному вжитку. У деяких словниках ключові лексеми проілюстровано сталими словосполученнями із народного мовлення.

Варіантність акцентування лексеми *присяга*, пізніше зміщення первинного наголосу (на першому складі) на другий склад вкотре ілюструють зросійщення української орфоепічної системи в радянський час та недбалість деяких сучасних лексикографів, котрі чи то через неувважність, чи то зумисно не акцентують свою увагу на відновленні питомого українського наголошування.

У подальших студіях варто простежити реєстрацію в лексикографічних джерелах не лише іменників, а й усіх похідних лексем, утворених від проаналізованих твірних основ.

Список використаної літератури

1. Бармак М. В. Формування російської імперської системи державної служби на українських землях (XVIII – XIX ст.) / М. В. Бармак. – Тернопіль: Астон, 2016. – 392 с.

2. Беринда Памво. Лексіконъ славенорѡсскій альбо Именъ тлъкованіе [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://litopys.org.ua/berlex/be111.htm> (14.07.2017).
3. Білецький-Носенко П. Словник української мови / підгот. до видання / В. В. Німчук; відп. ред. К. К. Цілуйко. – К. : Наук. думка, 1966. – 419 с.
4. Богдан С. К. Мовний етикет українців: традиції та сучасність / С. К. Богдан. – К.: Рідна мова, 1998. – 475 с.
5. Богдан С. К. Присяга в мовному етикеті українців / С. К. Богдан // Дивослово. – 1999. – № 9. – С. 16–19.
6. Галлямова Н. Ш. Речевой акт «Обещание, клятва» в русской языковой картине мира: лингвокультурологический, функциональнопрагматический аспекты [Электронный ресурс] // Язык и культура. 2010. – № 3. Режим доступа: http://elar.uspu.ru/bitstream/uspu/37/1/apgrr_2014_3_07.pdf (12.08.2017).
7. Данилів С. Присяга як адміністративний акт [Електронний ресурс] / С. Данилів. – Режим доступу: http://www.jurnaluljuridic.in.ua/archive/2016/6/part_1/8.pdf (05.07.2017).
8. Дедушно А. Функціональні та структурно-семантичні особливості особливості комісивів (на прикладі мовленнєвих актів обіцянки, клятви, присяги) / А. Дедушно // Філологічні науки. – 2011. – Вип. 1. – С. 106–113.
9. Етимологічний словник української мови: у 7 т. / редкол. О. С. Мельничук (голов. ред.) та ін. – К.: Наук. думка, 2003. – Т. 4: Н–П. – 656 с.
10. Жайворонок В. Знаки української етнокультури. Словник-довідник / В. Жайворонок. – К. : Довіра, 2006. – 703 с.
11. Зведений словник застарілих та маловживаних слів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://litopys.org.ua/rizne/zvslovnyk.htm> (05.07.2017).
12. Іларіон (митрополит). Етимологічно-семантичний словник української мови [Текст] : словарь. Т. 4. П-Я / Іларіон (митрополит); ред. і доп. М. Ласло-Куцюк ; Ін-т дослідів Волині. – Вінніпег : Т-во «Волинь», 1994. – 557 с.
13. Історичний словник українського язика / під ред. Є. Тимченка; укл.: Є. Тимченко, Є. Волошин, К. Лазаревська, Г. Петренко. – К.-Х., 1930–32. – Т. 1. – XXIV + 948 с.
14. Карабыков А. В. Речевой жанр клятвы в истории культуры / А. В. Карабыков // Изменяющаяся Россия : новые парадигмы и новые решения в лингвистике : материалы междунар. науч. конф. (Кемерово, 29–31 авг. 2006 г.). – Кемерово, 2006. – Ч. 3. – С. 226–231.
15. Караванський С. Практичний словник синонімів української мови / С. Караванський. – К. : Кобза, 1195. – 472 с.
16. Коломоєць Т. О., Шевченко М. В. Мотивація державного службовця за допомогою присяги [Електронний ресурс] / Т. О. Коломоєць, М. В. Шевченко. – Режим доступу: file:///C:/Users/Admin/Downloads/Vznu_Jur_2016_1_13.pdf (05.07.2017).
17. Кравчук О. Л. Історичний розвиток поняття «присяга» / О. Л. Кравчук // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. – Серія «Юриспруденція». – 2015. – № 13. – Том 1. – С. 107–111.
18. Крупка О. В. Присяга у суспільному житті та цивільно-правових відносинах Правобережної України у XVI–першій половині XVII ст. / О. В. // Наукові студії. – 2015. – Вип. 14. – С. 72–79.
19. Макарова З. Присяга прем'єр-міністра України / З. Макарова // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки. – 2013. – Вип. 4. – С. 64–66.
20. Малоруско-німецький словарь: у 2 т. / Уложили: Євгений Желеховский та Софрон Недільский. – Львів, 1886. – VIII + 1118 + 10 с.
21. Маськовіта М. М. Інститут присяги працівника органів внутрішніх справ: історико-правовий аспект [Електронний ресурс] / М. М. Маськовіта. – Режим доступу: <http://ena.lp.edu.ua:8080/handle/ntb/31429> (20.08.2017).

22. Маськовіта М. М. Присяга працівника органів внутрішніх справ як складовий елемент його правового статусу [Електронний ресурс] / М. М. Маськовіта. – Режим доступу: <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/32356/1/28-163-168.pdf> (02.08.2017).
23. Митрополит Іларіон. Дохристиянські вірування українського народу: іст.-реліг. моногр. / Митрополит Іларіон. – К.: АТ «Обереги», 1992. – 424 с.
24. Мойсієнко В. Наголошування в українських стародруках кінця XVI – XVII ст. [Електронний ресурс] / В. Мойсієнко. – Режим доступу: <http://eprints.zu.edu.ua/14510/1/%D0%BD%D0%B0%D0%B3%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D1%81%20%D0%9C%D0%BE%D0%B9%D1%81%D1%96%D1%94%D0%BD%D0%BA%D0%BE.pdf> (10.08.2017).
25. Огієнко І. Український стилістичний словник : підруч. кн. для вивч. укр. літ. мови / І. Огієнко. – Львів: З друк. Наук. т-ва ім. Шевченка, 1924. – 496 с.
26. Остин Дж. Слово как действие / Дж. Остин ; пер. с англ. // Новое в зарубежной лингвистике. – М. : Прогресс, 1986. – Вып. 17 : Теория речевых актов. – С. 22–130.
27. Папакін Г. Історія державних установ України: Урядуючі інституції та державні установи IX – початку XX ст. – К., 2010. – 243 с.
28. Погрібний М. І. Словник наголосів української літературної мови / М. І. Погрібний. – К. : Рад. школа, 1959. – 602 с.
29. Полный церковно-славянскій словарь (с внесеніємъ въ него важнѣйшихъ древне-рускихъ словъ и выраженный), содержащій в себѣ объясненія малопонятныхъ слов и оборотовъ, встрѣчающихся въ церковно-славянскихъ и древнерусскихъ рукописяхъ и книгах: всѣхъ словъ объяснено около 30, 000 / составилъ священникъ магистръ Григорій Дьяченко. – Москва : Тип. Вильде , 1900. – XL, 1120 с.
30. Рудницький Я. Етимологічний словник української мови. Українсько-англійський: у 2 т. / Я. Рудницький. – Вінніпег: Українська Вільна Академія Наук – Уван, 1972–1982.
31. Русакова Н. Г. Присяга как общеправовой феномен: дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 [Электронный ресурс] / Н. Г. Русакова. – Нижний Новгород. – 2008. – 220 с. – Режим доступа: <http://www.dissercat.com/content/prisyaga-kakobshchepravovoi-fenomen> (12.08.2017).
32. Селіванова О. Д. Мовленнева культура професійного спілкування військовослужбовців – складова військової культури сучасної української армії / О. Д. Селіванова // Військова освіта. – 2013. – № 1. – С. 200–206.
33. Сиразиева З. Н. Клятва как речевой жанр русскоязычной и англоязычной лингвокультурах: автореф. дисс. ... канд. филол. наук: 10.02.20 / З. Н. Сиразиева. – Казань, 2012. – 24 с.
34. Словарь української мови: у 4 т. / упоряд. з дод. власн. матеріалу Б. Грінченко. – К., 1907–1909.
35. Словник староукраїнської мови XIV–XV ст.: у 2 т. / укл.: Д. Г. Гринчишин, У. Я. Єдлінська, В. Л. Карпова, І. М. Керницький, Л. М. Полюга, Р. Й. Керста, М. Л. Худаш. – К.: Наук. думка, 1977–1978.
36. Словник української мови : в 11 т. / за ред. І. К. Білодіда. – К. : Наук. думка, 1970–1980.
37. Словник української мови XVI–XVII ст.: у 28 вип. / ред.: Д. Гринчишин. – Л., 1994–2013.
38. Собрание Малороссійскихъ словъ содержащихся въ Енеидѣ и сверхъ того еще весьма многихъ иныхъ, издревле вошедшихъ въ Малороссійское нарѣчіе съ другихъ языковъ, или и коренныхъ Россійскихъ, но не употребительныхъ // Енеида на малороссійский языкъ перелицованная И. Котляревскимъ. Ч. 1. 2-е изд. Санктпетербургъ: Изд. М. Парпуры, 1808. — Словник: 23 с.
39. Турик Л. Перформативні лексеми сучасної української мови / Л. Турик // Вісник Львів. ун-ту. – Серія філол., 2004. – Вип. 34. – Ч. II. – С. 319–325.

40. Цуркан М. І. Присяга судді як невід'ємний структурний елемент його правового статусу / М. І. Цуркан // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2010. – № 12. – С. 11–18.

41. Шандра В. Законодавче регулювання тексту присяги (початок XVIII – середина XIX століть): формула присяги / В. Шандра // Український археографічний щорічник / гол. ред. П. Сохань. – К. : Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського НАН України, 2007. – Вип. 12, Т. 15. – С. 385-402.

42. Ющук І.П. Словник української мови VI століття. – К. : Київ. міжнар. ун-ет, 2017. – 352 с.

43. Этымалагічны слоўнік беларускай мовы. Т.10 / НАН Беларусі, Ін-т мовазнаўства імя Я. Коласа; уклад. Р. М. Малько, М. П. Антропаў, Г. А. Цыхун; рэд. Г. А. Цыхун. – Мн.: Бел. навука, 2005. – 325 с.

Тарасюк Татьяна, Снитко Анна. Лексема *присяга* и ее синонимы в лексикографических источниках. В статье проанализированы лексемы для обозначения понятия обещания соблюдать определенные обязательства, клятвы верности в каком-либо деле. Установлено, что в современном украинском языке функционируют лексемы *присяга, обіцянка, обітниця, обіт, клятва, божба, рота* с определенными замечаниями: *присяга, обіцянка, клятва* – общеупотребительные, *обіт, обітниця, божба і рота* – стилистически ограничены, хотя такой дифференциации к началу XX в. не зафиксировано. О частотности использования той или иной из указанных лексем свидетельствуют устойчивые словосочетания, приведенные в словарях. На примере акцентуации лексем *присяга* проиллюстрированы внеязыковые факторы, влияющие на состояние акцентуационной системы украинского языка. Показана важность этимологических комментариев отдельных составителей лексикографических работ, объясняющих причины и время появления той или иной лексемы в нашем языке, представляющих параллели из других славянских языков, фиксирующих семантику лексем на определенном историческом этапе.

Ключевые слова: присяга, обещание, обет, клятва, божба, словарь, лексикографический источник.

Tarasiuk Tetiana, Snitko Anna. Lexeme *oath* and its Synonyms in the Lexicographical Sources. The article deals with the in-depth analysis of the lexemes used to convey the notion of a promise to observe certain obligations, oaths of allegiance to a certain matter. It has been revealed that in modern Ukrainian language the noun lexemes *prysiaha, obitsianka, obitnytsia, obit, kliatva, bozhba* and *rota* are used to perform this function. The author remarks that the lexemes *prysiaha, obitsianka, kliatva* are the commonly used ones, while the lexemes *obitnytsia, obit, bozhba* and *rota* are stylistically limited, although there was no such differentiation between them until the 20th century. The frequency of the use of this or that lexeme is certified by the number of set expressions fixed in the dictionaries. The study considers the usage of the lexeme *prysiaha* (oath) as a case study to emphasize the importance of the extralinguistic factors from the standpoint of their influence on the state of the accentuation system of the Ukrainian language. The author asserts the importance of the etymological comments of certain compilers of dictionaries and other lexicographic sources, which provide information about the causes and time of the appearance of the set expression in our language, present identical expressions from other Slavic languages, reflect the semantics of the lexemes in a certain historical period.

Key words: oath, promise, *obitnytsia, obit, bozhba, rota*, dictionary, lexicographic source.